

УДК 76(477):821.161.2

Кормакова Т.Л.,

викладач-методист циклової комісії
образотворчого мистецтва та дизайну
Університетського коледжу
Київського університету імені Бориса Грінченка

ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА БОРИСА ГРІНЧЕНКА У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ГРАФІЦІ

У статті розглядаються основні процеси розвитку української графіки, роль і місце національної літератури в контексті сучасної книжкової ілюстрації на прикладі літературної спадщини відомого українського поета, письменника, громадського діяча Бориса Дмитровича Грінченка. Стислий

екскурс в історію книжкової мініатюри, ілюстрації, огляд робіт майстрів, які працювали над ілюструванням класики української літератури в середині XIX — XXI ст., дає можливість автору об'єднати те краще за темою, жанрами, формою, різноманітністю етнографічного матеріалу, що було відображене в ілюстраціях українських художників-графіків до кращих творів Бориса Грінченка.

Ключові слова: книга, мініатюра, книжкова ілюстрація, жанр, графічне мистецтво, ліногравюра, техніка туш-перо, декоративність, національні традиції, національна свідомість, архітектоніка книги.

Графіка як один із масових комунікативних продуктів впливу на розвиток суспільства витворила систему цінностей у результаті трансформації і формування нових поглядів у суспільстві. Розглядаючи графічну спадщину українських художників до творів Бориса Грінченка, ми робимо спробу вперше систематизувати матеріал, що його було напрацьовано й видано з ілюстраціями до прози і поезії видатного письменника. В окремих публікаціях згадки про художників-ілюстраторів, які зверталися до творів письменника, мали фрагментарний характер, тому автор вважає за необхідне проаналізувати те краще, що було створено українськими художниками-графіками до творів Бориса Грінченка. Адже саме художник в ілюстраціях до книги прямує за письменником, реалізуючи цей принцип з максимальною повнотою у трактуванні подій.

Текст книги, її зміст є приводом для створення певної поетичної метафори, яку потім втілено в ілюстраціях. Мистецтво ілюстратора потребує гармонійного поєднання майстерності та образного сприйняття літературної фабули. Літературний твір змушує художника заново переосмислити написане, знайти свій образний ключ. Графічні засоби та матеріали, як-от: лінорит, туш, перо, гуаш, акварель, — передають емоційну атмосферу твору, підкреслюють гуманістичну спрямованість творів Бориса Грінченка.

Розглядаючи українську ілюстрацію середини і II половини XX ст., ми звернули увагу на розмаїття літературних жанрів і форм,

багатство етнографічного матеріалу, що було характерним для творчості Бориса Грінченка і не могло не зацікавити таких художників, як І. Філонов, В. Євдокименко, Г. Журавська, К. Музика, О. Кузнецова, Б. Назарова. Ілюструючи твори письменника, вони доносили те національне, українське, «бо, зростаючи на рідному ґрунті, живилися духом з великої скарбниці духовних здобутків народу...» [6, 44].

Постановка проблеми: культурно-мистецьке життя в Україні у XIX–XX ст. розвивалося і формувалося в тісному взаємозв'язку з традиціями і принципами, виробленими в мистецьких осередках Європи. Розвиток ілюстрації мав логічне продовження в Україні, хоча ця традиція бере свій початок в європейських країнах.

В українській графіці XX ст. ілюстрація була значним явищем, яке вплинуло на розвиток суспільства. Вітчизняна школа графіки базувалася на національних особливостях мистецтва, відображала історичну дійсність із багатством її семантики, дискурсів, форм, відтінків, що поставило її на один рівень із кращими зразками світової культури. Простежуючи процес розвитку української графіки, ми звернули увагу на те, що письменник і художник прагли змалювати притаманні людській спільноті менталітет, традиції, звичаї, форми спілкування, реалії національного життя. Розмаїта Грінченкова спадщина — поезія, проза, драматичні твори, перекази, фольклористичні та етнографічні збірники, історико-літературні статті, рецензії, бібліографічні покажчики, дослідження з питань мовознавства, теоретичні праці, публіцистика, чотири томний «Словарь української мови» — склала б кілька десятків томів.

Письменник Борис Грінченко випускав рукописні журнали та збірки, клопотав перед цензурою про видання української періодики. Під впливом письменника художник М. Самокиш одним із перших українських графіків звернув увагу на ілюстрацію та художнє оздоблення книги, збагативши видання елементами національного орнаменту. Саме таке оформлення з'явилося у перших виданнях Бориса Грінченка.

У статті ми робимо спробу дослідити подібну тему в контексті мистецтвознавчого аналізу, а не тільки як філологічне питання.

Утвердження незалежної держави дало поштовх до відродження національної культури українського народу. Як і в попередні десятиліття, українська графіка спирається на естетичні і людські цінності, важливою складовою яких є повернення до національних

джерел, захоплення українською етнографією, народним мистецтвом, що яскраво виражено в ілюстраціях до творів Б. Грінченка.

Аналіз наукових публікацій: інтерес до природи книжкової ілюстрації в Україні у 60–70-х роках XX ст. досліджував сміливий реформатор книжкового мистецтва Л.В. Владич. Книжковій графіці присвячено низку публікацій відомих дослідників книги, мистецтвознавців: Ю.С. Белічко, Ю.Я. Герчук, О.В. Лагутенко, В. Сидоренко, В.А. Фаворського, В.А. Чебикіна, А.П. Шпакова. Елементи оформлення книги, а саме: суперобкладинка, обкладинка, форзац, титул, заставки, шрифти, ілюстрації, — завжди були в центрі уваги дослідників книжкового мистецтва, які виявляли закономірності функціонування цих елементів, розробляли певні рекомендації. Зокрема, літературну спадщину Б. Грінченка досліджували: М.М. Веркалець, І.В. Гайдаєнко, М.П. Гуменюк, Л. Козар, А.І. Мовчун, І.І. Пільчук, А.Г. Погрібний, В. Чорновіл, В.В. Яременко.

Метою статті є огляд історії та розвитку книги, ілюстрації в Україні, аналіз ілюстрацій українських художників-графіків, які працювали наприкінці XIX — на початку XX ст., а також різного підходу кожного з ілюстраторів, їхньої власної інтерпретації, котру вони пропонують до літературних творів Бориса Грінченка. Спробуємо простежити на прикладі графічних циклів вміння художників-ілюстраторів передати літературну мову письменника, запропонувати своє оригінальне рішення, при цьому зберігаючи національні риси і стиль.

Виклад основного матеріалу. Книжкова ілюстрація до творів української класичної літератури є особливо актуальною. Останні десятиліття характеризуються зростанням інтересу до постатей видатних письменників, творча спадщина яких донедавна в Україні була вилучена частково або зовсім з національного художньо-культурного життя.

Спробуємо і ми через книжкову ілюстрацію до творів письменника зрозуміти вагомість і значення літературної спадщини Бориса Грінченка.

Чи може існувати книга без ілюстрацій? Яка роль художника-ілюстратора сьогодні, коли сучасній людині пропонується багато альтернатив традиційній книжці: планшети, комп'ютери, електронні книги?

Книги бувають різні: науково-популярні, дитячі, художні, технічні, учбові і пригодницькі... У кожному з видань можна знайти

ілюстрації. Книга дає можливість читачеві аналізувати прочитане, погоджуватися або ні з рішенням художника.

Ілюстрація — твір мистецтва, що посилює виразність передачі авторського тексту, дає можливість читачеві адаптуватися, зримо відтворити змальовані у тексті події, візуалізувати літературні образи. Це — графічне зображення у виданні, що пояснює або доповнює текст, а також слугує засобом окраси книги.

Ілюстратор під час роботи над книгою має два основних завдання: внутрішнє — інтерпретація літературного твору, створення образу і зовнішнє — створення книги як речі, предмета за допомогою обкладинки, форзаця, шмуцтитулу, буквиць, кінцівок і заставок.

Термін «ілюстрація» («illustration») означає живий опис, освітлення, наочне зображення, яке доповнює будь-який текст (картини, схеми, репродукції), зокрема текст літературно-художніх творів. Це — один з видів друкованої графіки, частина художнього оформлення книжки з обкладинкою, заставками, кінцівками, орнаментальним декором і шрифтовим набором [11, 411–412].

Глиняні таблички, папірусні сувої, написи на бамбукових планках, пальмових листках і шовку, пергаментні книги у вигляді кодексу стали основними етапами розвитку книжкової справи. Історія ілюстрації починається у Китаї VI–VII ст. з ксилографічних ілюстрацій. Книгу спочатку виготовляли у формі гармошки, що виглядало як довгий аркуш паперу, на якому текст і зображення відбивали з гравюри на одному боці, але аркуш не згортали у сувій, а складали у гармошку. З кінця X ст. ксилографія (гравюра на дереві) у Китаї набула поширення. Великі китайські винаходи паперу, рухомих літер і нових книжкових форм суттєво вплинули на розвиток книжкової справи у країнах не тільки Сходу, але й Європи.

Ілюстрація в Україні бере свій початок з мініатюри, поява якої пов'язана з Болгарією і Візантією, звідки були завезені перші книги. Їх перекладали на слов'янську мову і переписувалися на дорогому пергаменті, оправляли у металеві, золоті чи срібні палітурки. Каліграфи писали книги, так на Русі називали кваліфікованих писарів, які виводили на пергаменті літери складного «уставу». Прикрашали рукописи малюнками художники-«ілюстратори». Нерідко це робила одна й та сама людина.

Художники Остромирового та Юрійівського Євангелій, «Ізборника Святослава» та інші митці книги періоду княжої доби передали свій

неоціненний творчий доробок майбутнім поколінням українських ілюстраторів. Завдяки яскравим декоративним заставкам, ініціалам з фантастичними малюнками людей і тварин, вишуканим переплетенням початкових літер Євангеліє, писане Григорієм, є прекрасним зразком поєднання малюнка і тексту. Золоті лінії, якими окреслено кожну постать, вражають точністю і досконалістю. Чисті, яскраві кольори нагадують київські перегородчасті емалі.

«Ізборник Святослава» також оздоблено мініатюрами із зображенням князя Святослава Ярославича та його сім'ї. Художники створювали цілісний ансамбль, гармонійно поєднуючи на одному аркуші текст і малюнок.

Книги XIV–XVI ст., як і раніше, були рукописними, оздоблювалися мініатюрами й малюнками, проте позначені також новими художніми тенденціями. У мініатюрі з'являються ренесансні елементи оздоблення. Одним із новаторів був Андрійчина, який ілюстрував багато книг. Всі їх можна об'єднати за художнім стилем і манерою виконання: Служебник, Євангеліє, Холмське Євангеліє. З Волині походить знане на весь світ Пересопницьке Євангеліє (1556–1561 рр.), написане у с. Пересопниця. Його обсяг — 480 сторінок тексту з чудовими рисунками. Чотири орнаментальні розвороти містять мініатюри, щедро прикрашені заставками, кінцівками, ініціалами, безліччю декоративних елементів. Кожна сторінка має орнаментальне оздоблення — смуги, композиції яких вражають красою і багатством, яскравістю кольорів і високою майстерністю. Поруч із рослинним орнаментом тут можна побачити елементи орнаменту «звіриного стилю».

Завдяки друкарству книга стає важливою подією художнього життя. Друкована книга швидко поширюється в Україні, і це пов'язано з діяльністю Івана Федорова. Так, видання книг у Львові та Острозі («Апостол» (1574), Острозька Біблія (1581)) відкрило нову добу в культурному русі. Перші друковані книги в Україні мали високий рівень художнього оформлення, своєрідний шрифт, композицію набору та спосіб виготовлення, в основі якого була ручна праця. Спочатку друкована книга наслідувала рукописну: виділялися важливі частини тексту, декорувалися аркуші червоним кольором. Дорогими були оправи книги, які обтягувалися шкірою з витискуванням на ній орнаментів або сюжетних композицій. Отже, друкована книга — це монолітний організм, де всі деталі, від шрифту до гравюри, становлять єдине ціле.

II половина XVII — XVIII ст. — період найвищого розквіту гравюри, так званий «золотий вік». Її надбання збагатили такі блискучі майстри, як О. Тарасевич, І. Щирський, Н. Зубрицький, Г. Левицький. Активізувалася діяльність Києво-Печерської лаври. Гравюру на дереві почала витісняти гравюра на металі.

Олександр та Леонтій Тарасевичі були чудовими майстрами мідьориту. Вчилися у Німеччині, де отримали блискучі знання з анатомії людини, тож могли передавати її у складних ракурсах та у русі. За допомогою світлотіньових ефектів та тонко розробленої тональної композиції Тарасевичі відтворили фактуру різних матеріалів (шовку, хутра, дерева, металу, каміння), об'ємно моделювали обличчя.

Ще однією видатною постаттю того часу був Григорій Левицький — батько славетного живописця Дмитра Левицького. Він ілюстрував книжки і створював тези, досконало володів технікою гравірування на міді. Його гравюри відзначалися справжнім артистизмом, вишуканістю ліній і форм.

Значний вплив на розвиток графіки мала також творчість Тараса Шевченка. У його мистецькій спадщині ілюстрацій порівняно небагато, але вони свідчать про безсумнівну обдарованість художника, глибоке проникнення у зміст літературного твору, вміння знайти відповідне образотворче втілення. Одну й ту саму тему або сюжет він часто втілював і в поезії, і в творах образотворчого мистецтва (поема «Катерина»). Так виникли малюнки до його власних літературних творів — поезії «Тополя» (1839), балади «Утоплена» (1841), поеми «Слепая». У 1841 р. під час навчання у Петербурзькій академії мистецтв Т. Шевченко створив ілюстрації «Католицький чернець» до твору М. Надеждіна. Малюнок «Знахар» (1841) до однойменного твору К. Квітки-Основ'яненка на прохання автора було виконано у двох примірниках. У 1843 р. у техніці гальваноакустики було виконано гравюру «Король Лір» за однойменним твором В. Шекспіра.

Доробок Т. Шевченка у галузі ілюстрації мав принципове значення для розвитку книжкової графіки. Його ілюстрації позначені яскравою творчою індивідуальністю, а тому посідають гідне місце серед найвищих досягнень вітчизняної ілюстрації [21, 252–253].

На початку XIX ст. в українському мистецтві було започатковано метод критичного реалізму, але суттєвих змін воно зазнало саме у II половині цього століття. Традиційно розвивається

нижкова та станкова графіка, поширення набуває також журнальна й газетна. К. Трутовський ілюструє твори класичної української літератури, зокрема Т. Шевченка, М. Гоголя, Марка Вовчка, І. Глібова. Мистецтво графіки збагачується творами І. Їжакевича, М. Микешина, О. Кульчицької, Г. Нарбута, які створили багато ілюстрацій до книжок з історії й малярства України. Композиційна досконалість, спрощений і стилізований шрифт, знання мистецьких традицій зробили твори цього художника шедеврами графічного мистецтва.

Період, коли жив і працював Б. Грінченко, став періодом розквіту реалізму в українській літературі. Ілюстрація середини — II половини XIX ст. відзначалася українською тематикою, розмаїттям охоплення літературних жанрів і форм, багатством етнографічного матеріалу, що було характерним не тільки для більшості ілюстраторів книг, але й для творчості Бориса Грінченка.

М. Ткаченко, С. Васильківський, М. Уваров блискуче володіли рисунком, а В. Коренев, М. Мурашко — літографією. Одним із перших звернув увагу на книжкову ілюстрацію та художнє оздоблення М. Самокиш, збагативши видання елементами національного орнаменту. Саме таке оформлення з'явилося у перших виданнях Бориса Грінченка.

У письменника було особливе ставлення до книги. Б. Грінченко завжди розмежовував книжки для дітей і для дорослих. Дбаючи про естетичне виховання читача, письменник надавав великого значення художній формі та мові, як надзвичайно дієвим чинникам виховного впливу.

Надзвичайно великою була в ті часи потреба в книзі, ілюстрації, про що свідчить низка фактів. Так, у 1895 р. Б. Грінченко публікує статтю «К вопросу о журнале для детского чтения в земской народной школе», де розглядає випуск дитячого часопису як один із засобів розвитку дитини. Б. Грінченко вказував на такі важливі моменти, як: точне визначення віку читача, високі вимоги до змісту публікацій, грамотна мова, зовнішній вигляд журналу [14, 44]. У дореволюційні часи більшість видань мали дуже скромне оформлення. Ці збірки віршів чи оповідань мали тверду палітурку з портретом письменника, форзац — без малюнка, на фронтисписі розміщували портрет письменника, а на титулі — вихідні дані (назва книги, прізвище автора, а знизу — видавництво, місце і рік видання).

Видання до середини минулого століття були розраховані на масову аудиторію, тому видавалися у спрощеному художньому оформленні. Перед художниками не стояло завдання створення великої кількості ілюстрацій, повноцінного ансамблю елементів оформлення, продуманого макета книги, застосування єдиного модуля у побудові архітектоніки книги. Для виконання ілюстрацій найчастіше обирали акварель або гуаш.

Значне піднесення книжкової графіки спостерігалось у 60–70-х рр. ХХ ст., коли утверджувалася мова образотворення на основі відродження національних традицій, уваги до народного мистецтва, пошуків нових форм і прийомів. Тепер текст літературного твору не повторюється в малюнках, а доповнюється, коментується, намагаючись передати дух літературного твору, відтворити його засобами графічного мистецтва. Графіка стає незалежною від живопису. Талант більшості художників розкривається в ілюструванні суто національних творів з багатим фольклорним матеріалом, а саме: М. Коцюбинського «*Fata morgana*», «Тіні забутих предків», І. Франка «Захар Беркут», В. Стефаника «Кленові листки», поетичних творів Бориса Грінченка.

Художники II половини ХХ ст. відмовляються від техніки літографії, а більше звертаються до лінориту, техніки туш-перо, оскільки останні відповідають уявленням художника про справжню графіку — лаконічну, гостру, виразну. Провідними художниками стають справжні корифеї української графіки — С. Адамович, А. Базилевич, О. Данченко, Г. Зубковський, В. Куткін, М. Компанець, Н. Лопухов, Г. Малахов, І. Селіванов, В. Чебаник.

Змінилася ситуація із замовчуванням українського письменника Б. Грінченка. Цьому сприяли суспільні зрушення, художньо-естетичні запити, що зумовили модифікацію канону українських письменників. Твори Б. Грінченка з'явилися в курсах літератури, на сторінках підручників.

Для ілюстрування художники віддавали перевагу тим творам Бориса Грінченка, в яких народ і окремий герой виступають у нерозривному зв'язку. Соціальна гострота, народність, ідейна спрямованість виявлені в кожній ілюстрації, в кожній серії.

Спільне з книжковою ілюстрацією, знаходимо у педагогічних поглядах письменника, які він сповідував: дитяча книжка повинна мати бездоганний вигляд, гарне оформлення. Письменник завжди мав хист змальовувати характер дітей у розвитку. У кожний твір

він закладав зернину виховання. У Львові 1894 р. з'явилася «Книга казок віршом», яка разом з книгою І. Франка «Коли ще звірі говорили» поклала початок українській літературній казці.

Оформлення більш ранніх видань твору Бориса Грінченка «Розум та почуття у живої тварі» з ілюстраціями В. Зельдіса, що є перевиданням 1918 р., складалося із обкладинки, форзаца, титулу, а кожна ілюстрація вирішувалася як окрема картина, де використовувалися прийоми станкових форм мистецтва. Звертають на себе увагу ілюстрації до казок «Мудрі оси», «Звірі мстяться», «Розумна кицька». Композиція ілюстрацій побудована так, що головні герої розміщені на першому плані, чим художник підкреслює їх важливість, дає змогу дитині більш уважно роздивитися, запам'ятати ці добрі, чуйні образи тварин.

Ось як в оповіданні «Розумна кицька» письменник розкриває стосунки тварини і людини: «Це було на війні. Після однієї операції офіцер знайшов поранену кицьку. Куля зачепила їй ногу; бідна звірина не могла ходити і лежала знесилена і з голоду, і з того, що зійшлася кров'ю. Офіцер поніс кицьку і щодня носив її до лікаря: нарешті вона потроху почала дибати, хоча рана ще не загоїлася. Аж тут офіцер сам занедужав і не міг уже понести кицьку до лікаря. Вона терлася до нього, нявчала, а потім зникла десь. Через деякий час прийшов лікар одвідати хворого офіцера і приніс кицьку. Виявилося, що, мабуть, кицька зрозуміла, що офіцер не може принести її до лікаря, бо сам лежить. І вона подибала сама. І з того часу вона щоранку ходила до лікаря, аж поки рана не загоїлася. А тим часом і офіцер видужав...» [5, 59].

Виконані у гуашевій техніці ілюстрації є яскравими, зрозумілими і доступними дитячій аудиторії. Разом з тим вплив живопису виявляється в оповідальності, в художньому рішенні кожної ілюстрації, в інтересі до етнографічної сторони, в зображенні побутових деталей, пейзажних мотивів, в живописній багатокольоровості ілюстрацій. Кожна з них виглядає як кольорова вклейка, що порушує єдність книги, її оформлення. Це пов'язано з ілюструванням книги живописцем, а тому кожна ілюстрація виглядає як станкова картина в книзі. Крім того, не вистачало якісного паперу, недостатньо потужною була і поліграфічна база.

«Украла», «Дзвоник», «Каторжна», «Олеся» — оповідання, де розгортаються історії, різні дитячі долі. Письменник змальовує своїх

героїв з теплою і ліризмом, з глибокою вірою в чистоту дитячої душі. Діти — добрі, чуйні, але горе, кривда, злидні в умовах соціальної нерівності роблять їх байдужими, породжують заздрість, ненависть, штовхають на злочин. Кожне оповідання характеризується широтою охоплення дійсності у виборі сюжету, розстановці персонажів, способі їх зображення.

Особливість кожного оповідання — це духовне життя персонажів, яке відтворене в момент найбільшого психологічного напруження, ситуаціях, які потребують загострення розумових здібностей, емоційної реакції людини, коли переживання найінтенсивніші, а внутрішні страждання стають просто нестерпними.

Малюнки І. Філонова до оповідання «Ксеня», ілюстрації В. Євдокименка до оповідання «Украла» відзначаються глибиною і чистотою образів, поглибленим відображенням змісту твору. На етнографічному матеріалі (одяг, деталі побуту, пейзаж) реалізується мистецтво художників-ілюстраторів. Вони намагаються створити книгу, яка сприймалася б цілісно, в якій органічно поєднувалися б і взаємодіяли текстова частина та ілюстрації. Техніка акварелі дещо послаблює драматизм і напруженість твору, саме вона є тим художнім засобом, що додає ліричного звучання малюнкам.

Визначальною рисою всіх видавництв є прагнення комплексно вирішити проблему художнього оформлення книги (ілюстрацій, шрифтів, орнаментів — всіх елементів). Працюючи над творами української класичної літератури, художники книги вводять в образотворче мистецтво багато ідей, тем, образів, розширюючи ідейно-естетичні обрії, посилюючи пізнавальність, емоційну та образну дієвість.

Книжкова ілюстрація поступово ставала чимось більшим за різновид графіки, бо в ній було і символічне звучання мови, кольору, і загостреність характеристик. Малюнки до творів Бориса Грінченка є своєрідним сприйняттям минулого через призму сучасного. Талановиті, інтелектуальні, знаючі і люблячі літературу художники серйозно інтерпретують книжку для дітей, вважаючи природним говорити з дитиною на рівних, вказуючи своє розуміння і бачення образів.

Видавництво «Веселка» змогло згуртувати навколо себе великий творчий потенціал, що сприяло повнішому розкриттю індивідуальності кожного художника. Багато працювали над дитячою книгою

Н. Лопухова, В. Полтавець, Н. Денисов, Г. Григор'єв, І. Остафійчук. Глибина, мудрість та виразність народних символів інтерпретувалися і народжували прекрасні образи в ілюстраціях до казок Б. Грінченка.

Так, видавництво підготувало подарункове видання збірки «Лесь, преславний гайдамака» з ілюстраціями Ганни Журавської та Костянтина Музики (1991). До книги було включено народні легенди, оповідання «Біла бранка», «Галіма», «Останній борець», «Отаман Музика». Персонажі ілюстрацій — носії позитивних поглядів та ідеалів — ведуть складну й важку боротьбу з численними перешкодами і завжди перемагають.

Художник-ілюстратор створює образ позитивного героя — хороброго, благородного, винахідливого і сильного гайдамаку. На обкладинці подано зображення головного героя: гайдамаку на коні, у червоному жупані, з люлькою в руках. Малюнок читається красивим, виразним силуетом на білому тлі. Яскрава гама кольорів, природа, на тлі якої зображено Леся-гайдамаку, налаштовує читача на добро, щастя і перемогу.

Гайдамака — лицар, який іде у похід, щоб обороняти свою рідну землю, свою дорогу і милу Україну... На останній сторінці обкладинки — дівчина, яка визирає з віконця «як пишна троянда...» [4, 11], проводжаючи хороброго воїна-коханого, і чекатиме його повернення.

У кожній ілюстрації герої долають перешкоди. Це люди великої і сміливої мрії, вони вміють досягати поставленої мети, виконувати найважчі завдання, слугують зразком для наслідування дітям. До заставок перед кожним твором включено елементи народного мистецтва: декоративні квіти, листя, птахи, що прекрасно передають дух народності, притаманний більшості творів Б. Грінченка.

Вірші звучать як пісня, кожний рядок дивує своєю мелодійністю і багатством форм. Є тут і образ жінки — чуйної, милосердної, люблячої. Елементи природи зустрічаються наприкінці кожного розділу і вчать дитину любити природу, спостерігати і розуміти її красу.

Візуальне відтворення образів фольклору подається у формі, доступній і близькій дитячому розумінню. Унікаючи повторів і стереотипів, художники прагнуть знайти те характерне, що пов'язує прийоми образотворчого фольклору зі словом. Художник доповнює, розвиває лаконічний сюжет твору.

Впродовж всієї історії книговидання відбуваються значні зміни в удосконаленні технології виготовлення книжкової продукції, пов'язані з новими матеріалами, модернізацією виробничих процесів, застосуванням сучасного устаткування. Ці зміни стосуються і конструкції книги, які полягають у її спрощенні або ускладненні за рахунок нових елементів — футлярів, клапанів, кишеньок для відеокасет або дисків. Це стосується насамперед дитячої книжки, яка повинна відрізнитися і дизайном, і досконалим поліграфічним виконанням, щоб задовольнити непередбачувані, особливі вимоги дитини, оскільки саме розмаїття форм дитячих книжок впливає на дитину незвичайно емоційно, адже вона мислить формами, звуками, відчуттями.

Як і в попередні періоди розвитку графіки, в наш час ілюстратори прагнуть до народного звучання, передачі етнографічної точності в кожному малюнку, вводять елементи орнаментики, що додає до серії малюнків національного характеру, посилює образність літературного твору. Це залишається одним із напрямків книжкового оформлення та ілюстрування книги.

Прекрасний подарунок дітям підготував Київський університет імені Бориса Грінченка до ювілею видатного письменника. Книга казок була підготовлена до друку 2013 р. і стала подією в літературі і книжковій графіці. Видання було підготовлено за особистого сприяння ректора Університету — В. О. Огнев'юка [7].

Вирішена як подарункове видання, книга вражає своєю цілісністю, автентичністю. Художник-ілюстратор Оксана Федько звертається до національних витоків, інтерпретуючи етнографічний матеріал, що наближає казкових героїв до сучасного маленького читача. Книга містить сторінкові й розворотні ілюстрації, для більшості з яких художник обирає тло у вигляді української вишивки. Кожний малюнок яскравий, виразний, розрахований на детальне вивчення і споглядання. По-святковому виглядають і риба, і лисиця, і журавель, і кіт — традиційні образи казок, але в їх поведінці, зовнішності стільки народного, виразного, характерного саме для героїв усної народної творчості. Пізнавальним і корисним для дітей є додаток з таблицями вишивки, що спонукає дитину до творчості, до вивчення регіональних особливостей народного мистецтва (вишивка Чернігівщини, Київщини), спроби самим виконати роботу. В кінці книги додається кишенька з відеокасетою.

Пропонуючи нестандартну конструкцію книжки, ілюстратор робить останню предметом іграшкового інтер'єру, спонукає дітей до мислення, вироблення розумових і практичних навичок.

Саме така література, така ілюстрація є актуальною. До неї закликав письменник Борис Грінченко, про неї мріяв. Він змушує нас глибоко замислитися над такими проблемами, як патріотизм, національна свідомість, національна література.

Підтримуючи традиції минулого, українські художники-ілюстратори кінця ХХ — початку ХХІ ст. продовжують заявляти своєю творчістю про високу культуру, мистецький рівень книжкової графіки. Вони відродили вже у наш час славне ім'я Бориса Грінченка, творчість якого була співзвучна і зрозуміла українським ілюстраторам завдяки поєднанню національної фольклорної культури із загальнолюдськими культурними цінностями. Національне не втрачається в ілюстраціях, воно робить все створене значущим, а образи — вагомими.

ДЖЕРЕЛА

1. Белічко Ю.В. Тема — ідея — образ. Тенденції розвитку сучасного українського мистецтва (1945–1972) / Ю.В. Белічко. — К. : Наук. думка, 1975 — 280 с. : іл.
2. Владич Л.В. Мовою графіки. Огляди, статті, рецензії / Л.В. Владич. — К. : Мистецтво, 1967.
3. Гавенко С.Ф. Конструкція книги : навч. посіб. / С.Ф. Гавенко, Л.Й. Кулік, М.С. Мартинюк. — Л. : Фенікс, 1999. — 136 с.
4. Грінченко Б.Д. Лесь, преславний гайдамака: Віршов. оповідання, легенди, казки : для мол. і серед. шк. віку / Б.Д. Грінченко ; упоряд. і передм. В.О. Шевчука ; худож. Г.О. Журавська, К.О. Музика. — К. : Веселка, 1991. — 135 с. : іл.
5. Грінченко Б. Розум та почування живої тварі / Б. Грінченко. — К. : Богдана, 1994. — 78 с. : іл.
6. Грінченко Б. Вибрані твори: Вірші. Оповідання / Б. Грінченко ; упоряд., вступ. ст. і прим. В.Ф. Погребенника. — Л. : Каменярь, 2004. — 192 с. — (Шкільна бібліотека).
7. Грінченко Б. Казки / Б. Грінченко. — К. : Майстер книг, 2013. — 40 с.
8. Дванадцять місяців : літературно-художнє видання / автор-упоряд. В.П. Скурятівський. — К. : Веселка, 1994. — 189 с. : іл.

9. Енциклопедія історії України : в 5 т. / редкол. : В.А. Смолій (голова) та ін. — Т. 3: Е–Й. — К. : Наук. думка, 2005. — 672 с. : іл.
10. Лагутенко О. Графіка: нариси з історії української графіки ХХ ст. / О. Лагутенко. — К. : Грані-Т, 2007. — 167 с. : іл.
11. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. Т. 1 / автор-упоряд. Ю.І. Ковалів. — К. : ВЦ «Академія», 2007. — 608 с. — (Енциклопедія ерудита).
12. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Г. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.Г. Теремка. — К. : ВЦ «Академія», 2006. — 752 с. — (Nota bene).
13. Козар Л. Борис Грінченко як фольклорист : [моногр.] / Л. Козар. — К., 2005. — 147 с.
14. Мовчун А.І. Борис Грінченко: феномен великого Трударя / А.І. Мовчун // Дивослово. — 2010. — № 5. — С. 44–49.
15. Нестерак О.В. Принцип контекстуальності в методології сучасного літературознавства («Тіні забутих предків») : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / О.В. Нестерак ; НАН України, Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка. — К., 1997. — 154 с.
16. Павлів І. Майстри відтворення дитячої душі в оповіданні «Дзвоник». Значення творчості Бориса Грінченка в історії української літератури / І. Павлів // Дивослово. — 2010. — № 10. — С. 16–17.
17. Погрібний А. Борис Грінченко: Нарис життя і творчості / А. Погрібний. — К. : Дніпро, 1988. — 126 с.
18. Погрібний А.Г. Борис Грінченко в літературному русі кінця ХІХ — ХХ ст.: Питання ідейно-естетичної еволюції / А.Г. Погрібний. — К. : Либідь, 1990. — 230 с.
19. Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. Кн. 1: Навч. посібник / за ред. О.В. Сухомлинської. — К. : Либідь, 2005. — 624 с.
20. Фаворський В. Об искусстве, о книге, о гравюре / В. Фаворський. — М. : Книга, 1986. — 229 с.
21. Чебикін В.А. Мистецтво графіки в Україні / В.А. Чебикін // Українська академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці. — 2001. — С. 7–24.
22. Шевченківський словник : у 2 т. Т. 1: А–МОЛ. — К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії «Вища школа», 1978. — 414 с. : іл.
23. Шпаков А.П. Художник і книга. Українська радянська книжкова графіка. Шляхи становлення і розвитку / А.П. Шпаков. — К. : Мистецтво, 1973. — 224 с.

В статье рассматриваются основные процессы развития украинской графики, роль и место национальной литературы в контексте современной книжной иллюстрации на примере литературного наследия известного украинского поэта, писателя, общественного деятеля Бориса Дмитриевича Гринченко. Через краткий экскурс в историю книжной миниатюры, иллюстрации, работ мастеров, иллюстрировавших классику украинской литературы в середине XIX — XXI вв., автор делает попытку объединить то лучшее по тематике, жанру, форме, богатству этнографического материала, что нашло отражение в иллюстрациях украинских художников-графиков к лучшим произведениям Бориса Гринченко.

Ключевые слова: книга, миниатюра, книжная иллюстрация, жанр, графическое искусство, линогравюра, техника туш-перо, декоративность, национальные традиции, национальное сознание, архитектоника книги.

The article deals with the main processes of Ukrainian graphics, the role and the place of national literature in the context of modern Ukrainian charts on the basis of literary heritage of the famous Ukrainian poet, writer, and public figure Borys Grinchenko. Using a brief excursion into history of book miniatures, illustrations, works of masters working on illustration of Ukrainian literature classics in the middle of XIX — XXI centuries, the author makes an attempt to unite the best works by the subject, genre, form, riches of ethnographic material, that are reflected in illustrations of the Ukrainian graphic artists to the best works of Borys Grinchenko.

Key words: book, miniature, book illustration, genre, graphic art, linocut, ink and pen technique, ornamentation, national traditions, national consciousness, architectonics of book.